

Green deal voor routekaart naar duurzame zorg

Voor doelgroep care, 11 april 2018

Dit concept wordt door MPZ voor de sector verder uitgewerkt op basis van uw input.

1 INLEIDING

De Verenigde Naties hebben al in 2015 met alle landen afgesproken te werken aan de zgn. sustainable development goals (SDG's). Deze doelen komen voort uit inzicht in grenzen aan ongecontroleerde groei en een beperkt "Natuurlijk Kapitaal" dat de aarde de mensen biedt.

Met het regeerakkoord van Rutte III zijn er ook voor de zorg concrete doelen om aan duurzaamheid te werken. Het ministerie van VWS is in Europa gecommitteerd om in 2018 met een plan te komen voor duurzaamheid in de zorg. Aansluitend stellen gemeenten en bevoegd gezag lokaal nieuwe eisen aan instellingen.

Duurzaam is de nieuwe norm en deze norm is verplichtend. De druk op de zorg wordt opgevoerd actief mee te doen met de energietransitie en circulaire economie.

De zorgkoepels, zorgbestuurders, het ministerie van VWS en vertegenwoordigers van andere ministeries hebben 10 oktober 2017 de afspraak gemaakt met elkaar de regie te nemen voor het thema duurzaam en in 2018 een Green Deal 2.0 af te spreken. De uitgesproken ambitie om de zorgsector te verduurzamen zal worden uitgewerkt in een routekaart per sector (cure en care). De afspraken in het regeerakkoord van Rutte III zijn daarbij leidend.

De routekaarten worden uitgetekend op basis van de kennis van de vereniging Milieu Platform Zorgsector aangevuld met de kennis van vakmensen uit vooruitlopende zorginstellingen en brancheorganisaties. VWS heeft aanvullend Cathy van Beek ingeschakeld als kwartiermaker mede zorg te dragen voor de bestuurlijke verbinding en de totstandkoming van de landelijk afspraken.

Vier thema's om in 2019-2021 samen aan te pakken zijn benoemd:

- Energietransitie
- Circulaire bedrijfsvoering
- Medicijnresten in water en milieu
- Gezonde leef- en verblijfsomgeving

2 STAND VAN ZAKEN EN DOELEN

Stand van zaken energie en circulair en doelen

De huidige stand van zaken voor het thema energie en circulair is het best in kaart te brengen met het energieverbruik en de omvang van afvalstromen. Hiervan zijn nauwkeurige cijfers. Tevens heeft de regering voor deze thema's concrete doelen voor 2021 en 2030.

Doelen voor het grondstofverbruik en afval

In het Rijksbrede programma 'Nederland Circulair in 2050' schetst het kabinet hoe we onze economie kunnen ombuigen naar een duurzaam gedreven, volledig circulaire economie in 2050. Om dit doel te bereiken moeten we op alle niveaus van onze samenleving actie ondernemen en duidelijke mijlpalen stellen. Het eerste doel is ambitieus: 50% minder verbruik van primaire grondstoffen (mineraal, fossiel en metalen) in 2030.

Het programma "Van Afval naar Grondstof" (VANG) is daar onderdeel van VANG Buitenshuis focust op de negen kantoor-, winkel- en diensten- (KWD-)sectoren waaronder de zorg. Het doel is om deze hoeveelheid restafval voor 2030 met meer dan 50% te verminderen.

Doel voor CO2

In 2030 is de CO2 emissie in Nederland 49% lager dan in 1990. In 2017 lag de reductie op circa 20%. Om het doel voor 2030 te halen heeft het ministerie voor de emissies van vastgoed een subdoel van 60% genoemd. Dit komt overeen met 50% reductie van de CO2 emissies ten opzichte van 2017.

In onderstaande tabel is de stand van zaken weergegeven en wat de doelen voor 2021 en 2030 betekenen

Cijfers afval en energie van de care

	2017	2021*	2030
Afval gesorteerd	445 kg/bed/jaar	460 kg/bed/jaar	?
Afval ongesorteerd	445 kg/bed/jaar	295 kg/bed/jaar	?
Energie elektra	1.306.240.000 kWh	?	?
Energie aardgas	339.040.000 m3	?	?
CO2 emissie	xxxxTon		

Stand van zaken medicijnresten in afvalwater en doelen

Medicijnen komen na gebruik via het lichaam via de urine en ontlasting in het riool. Een klein deel komt via de gootsteen waar mensen soms vloeibare medicijnresten in ontdoen. De totale medicijnvracht gemeten bij de rioolwaterzuiveringsinstallaties is xx ton. Deze totaalvracht zegt echter weinig over de schadelijkheid.

Twee andere belangrijke bronnen van medicijnresten zijn de veeteeltsector en de instroom vanuit het buitenland via de rivieren Maas en Rijn.

Het aandeel uit de care van lozing medicijnresten in het riool is relatief beperkt, maar wel relevant. Stoffen met name xxx zijn schadelijk voor het watermilieu.

Doel van het ministerie I&W is de afvoer van medicijnresten via de gootsteen in enkele jaren geheel te stoppen. Ander doel is gebruik van voor het watermilieu schadelijk stoffen te verminderen. I&W werkt daarvoor aan een ketenaanpak met alle partijen. *Verminderen van het medicijngebruik door een aanpak in de care komt terug in het spoor gezonde leefomgeving.*

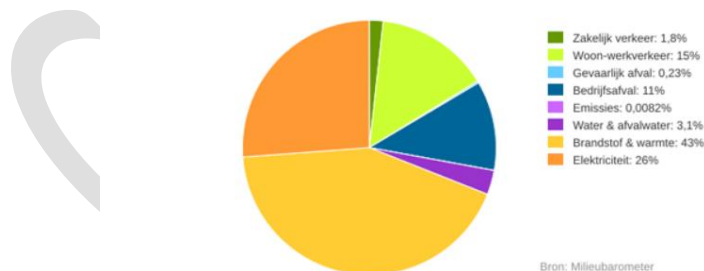
Gezonde leefomgeving

Voor dit thema bieden onderwerpen als healing environment en blue zone voorbeelden van innovaties. Met gezond eten, aandacht en rust kan het welbevinden en gezondheid verhoogd worden en de medicijnbehoefte verminderen. Het totaal pakket van kennis is nog verre van ontwikkeld en ontsloten. Ook sluit het denken aan “gezonde leefomgeving” niet altijd aan bij de huidige systemen.

Doel voor dit thema is de kennis en toepassing bijeen te brengen in de komende drie jaar en gestructureerd voor de sector te ontsluiten.

Kengetallen uit de care

Vloeroppervlak (GO)	20,8 miljoen m ²
Inkoop	7,5 M€
Medewerkers	314.000 (VVT, GGZ en GZ)
Cliënten intramuraal	200.000
Aantal grote organisaties	circa 600

Grafiek Milieubarometer met milieubelasting care per thema.

3 TAKEN ZORGAANBIEDERS EN OVERHEID 2019 – 2021

Veel maatregelen zijn nodig om de doelen te halen. Hieronder staan de taken voor zorgaanbieder en overheid waar we voor de green deal aan denken. Voor zorgaanbieders is het van belang dat maatregelen niet ten koste gaan van de zorg en passen bij de bedrijfsvoering. Voor de overheid is het van belang dat de landelijke aanpak voor duurzaamheid uitgewerkt en gerealiseerd wordt.

Wat is het doel	Wat gaan we daarvoor doen: <i>De zorgaanbieder</i>
<i>CO2 reductie:</i> de CO2 uitstoot van de organisatie is in <u>2030</u> met 50% verminderd ten opzichte van 2017. En voor 2030-2050 gestaag verdere verlaging van de CO2 emissies naar 0.	<i>2019-2021</i> 1. Elke zorgaanbieder voert de wettelijke maatregelen voor energiebesparing uit. Maatregelen met een terugverdientijd < 5 jaar. (De energiejaarrekening gaat dan met 10 à 20% omlaag, bron ECN) 2. Elke zorgaanbieder maakt een planning, aansluitend bij het Meerjaren onderhoudsplan (MJOP) voor de inzet van energiebesparende maatregelen en duurzame energie. Deze leiden tot een daling van CO2 emissies van 50% in 2030 t.o.v. 2017. Met dit plan heeft de instelling belangrijke kennis in huis om te werken aan de energietransitie op de momenten van beslissingen voor investeringen. <i>VWS faciliteert met ontsluiten kennis. Te denken is aan maatregelpakketten per type vastgoed en per leeftijd.</i> <i>VWS, VNG en gemeenten gaan in gesprek over afgestemde handhaving op de Milieuwet (focus handhaving op vastgoed dat nog langdurig een zorgbestemming heeft, zodat de</i>

	<i>aandacht ligt op relevant vastgoed, regionale afstemming is nodig).</i> <i>VWS verkent de mogelijkheden van subsidies, garanties of vergoedingen voor de initiële kosten van maatregelen, en tuigt instrumentarium op waarmee zorgaanbieders de keuze voor duurzaam maken.</i> <i>VWS betreft (i.s.m. BZK) de woningbouwcorporaties en vastgoedverhuurders voor de taken die bij de verhuurder liggen.</i>
<i>Circulaire economie:</i> Een betere scheiding van afvalstoffen leidt per <u>2021</u> tot 30% minder afval en 30% minder ongesorteerd afval en reststoffen en beter recyclepotentieel	2019 – 2021 Elke zorgaanbieder werkt aan betere afvalscheiding en hergebruik voor 30% minder ongesorteerd restafval per 2019 en 30% minder afval in totaal. Elke zorgaanbieder borgt duurzaam inkopen, voor duurzaam gebruik van materialen en producten. Daarmee wordt toekomstig afval voorkomen.
<i>Medicijnresten uit water en milieu.</i> Correcte verwerking van medicijnresten	Elke zorgaanbieder geeft voorlichting en training voor correcte inzameling en afvoer van (vloeibare) medicijnresten en voorkomt dat deze via de gootsteen of toilet weggespoeld worden. I&W is bezig met een ketenaanpak en ontwikkelt voorlichtingsmateriaal en trainingsmateriaal voor de care voor omgang met medicijnresten.
Een gezonde leef- en verblijfsomgeving	Zorgaanbieders brengen ervaringen in sociaal domein en fysiek domein in kaart. Iedereen kent wel een voorbeeld om aan te dragen VWS / zorgbranches / kenniscentra ondersteunen het opzetten van een landelijk dossier voor de zorg voor ontsluiten praktische acties voor bevorderen gezonde leefomgeving voor cliënten en medewerkers.

MONITOREN RESULTATEN

Om de voortgang op sectorniveau te volgen worden de volgende gegevens gemonitord:

Doel	Monitor
CO2 reductie instellingen	Gemiddelde energieverbruik in elektra kJ/m2 en aardgas m3/m2 GO en het totaal m2 GO vastgoed in de zorg. (op te halen bij bestaande databases van diverse partijen) Duurzame opwekking elektriciteit in kWh (ophalen via de netbeheerders?)
Circulair	Gemiddelde kg restafval per cliënt, en per fte, en aantal cliënten en fte (Op te halen via afvalinzamelaars, MPZ, ?) >100 voorbeelden (Op te halen via MPZ, MVO NL, zorgbranches, ?)
Medicijnresten afvalwater	Beschikbaarheid van voorlichtingsmateriaal en instrumenten voor zorginstellingen voor voorkomen medicijnresten in riool (via I&W)
Duurzame bedrijfsvoering	Aantal zorgaanbieders met keurmerk (te vinden in openbare registers)
Gezonde leefomgeving	Beschikbaarheid zijn van handvatten en instrumenten voor zorginstellingen >100 voorbeelden

De gemiddelde verbruikscijfers van energie per m2 volgen eenvoudig uit bestaande databases. Met het totaal aan m2 GO (dit weet VWS wellicht binnenkort) geven zij totaalcijfers.

Het aandeel duurzaam opgewekte stroom is mogelijk te verkrijgen van gegevens netbeheerders .

De gemiddelde verbruikscijfers van restafval en gescheiden afvalstromen kunnen volgen uit bestaande databases. Het totaal aantal cliënten en fte weet VWS. Samen geven zij totaalcijfers over afvalstromen in Nederland.

Medicijnresten in afvalwater worden niet op instellingsniveau gemeten. Bij de waterzuiveringsinstallaties vinden periodiek metingen plaats maar hier komen alle emissies tezamen. Het aandeel uit de care zorginstellingen is daarvan klein. Voor dit thema kan als monitor een aantal kwalitatieve indicatoren ingezet worden. Bijvoorbeeld beschikbaarheid informatiemateriaal en trainingen aan zorgmedewerkers .

Monitoren thema gezonde leefomgeving kan kwalitatief, omdat het doel gericht is op verkrijgen en ontsluiten kennis. Streven is in 3 jaar kennis op te bouwen met onderzoekpilots, en voorbeelden te ontsluiten. De monitor is bijvoorbeeld een tevredenheidsindicator over beschikbare ontsloten kennis en handvatten en een behoefte indicator voor meer.

Met bovenstaande monitor nader uitgewerkt kan de green deal voor de sector gevolg worden, en kunnen zorgaanbieders mede zien of zij in pas lopen met landelijke cijfers.

De gemelde sectorgegevens kunnen worden gemonitord zonder extra administratielasten voor de individuele zorgaanbieders.

1 TOELICHTING BENODIGDE ENERGIE MAATREGELEN

Op grond van de Milieuwetgeving zijn maatregelen in bestaande bouw om door te voeren:

- Energiebeheer
- Inregelen verwarmingsinstallatie
- Isoleren spouwmuren
- Efficiënte Led verlichting
- Efficiënte motoren voor ventilatie
- Warmteterugwinning op mechanische ventilatie

Voor de stap naar fossielvrij en klimaatneutraal komt daar bij:

- PV zonnepanelen
- Inductie koken i.p.v. op gas
- Fossielvrij verwarming (vanuit een duurzaam warmtenet, warmtepompen of elektrisch)
- Elektrisch personenvervoer
- Isoleren dak, muren en ramen*
- Inkoop duurzame energie

* isoleren dak, muren, deuren en ramen zijn wettelijk erkende energiemaatregelen. In de praktijk zijn er geen/nauwelijks natuurlijke momenten waarop die maatregelen zich terugverdienen.

De komende 5 jaar worden innovaties verwacht die energiebesparing en duurzame energie met bijv. energiebeheer op afstand, na-isoleren, warmtepompen, PV-panelen voor de zorg goedkoper maken. Ook aan het ontsluiten van de benodigde kennis wordt gewerkt.

Bij nieuwbouw is veel mogelijk. Om te zorgen dat dat ook gebeurd moet de norm energieneutraal bouwen worden. Dat kan met: warmtepomp en LTV, drie- of vierlaagsglas, WTW op douchewater, WTW ventilatielucht, PV-zonnepanelen en goede vloer, muur en dakisolatie.

Meerkosten duurzame nieuwbouw zijn ongeveer 5% van de stichtingskosten, of wel circa € 110,- per m2. Dit verdient zich vervolgens via de lagere energierekening in 7 jaar terug. (ervaring driegasthuizengroep)

2 TOELICHTING BENODIGDE MAATREGELEN VOOR CIRCULAIR

Belangrijkste winst in de keten ligt bij voeding, wassen van kleding, vervoer, en vastgoed.

Maatregelen zijn:

- Duurzame inkoop eisen stellen aan product en dienst. Hiervoor geven Pianoo criteria en Milieuthermometer Zorg input voor de zorg.
- Bij nieuwbouw en renovaties vragen om energieneutraal en een meetbare standaard (bijvoorbeeld op basis van GPR of Breeam) voor duurzame materialen en een materialenpaspoort.
- Afvalstromen analyseren, en intern beter gescheiden inzamelen voor hergebruik

3 TOELICHTING MEDICIJNRESTEN VOORKOMEN IN AFVALWATER

Maatregelen nemen zodat nul medicijnresten via het riool meer afgevoerd worden

- Voorlichting en training medewerkers.

Overige maatregelen ten overtollig medicijngebruik passen geheel bij het thema “gezonde leefomgeving”.

4 TOELICHTING GEZONDE LEEFOMGEVING

- Landelijk is behoefte aan een kennisdossier voor de zorg voor praktische acties en voor bevorderen gezonde leefomgeving voor cliënten en medewerkers. Er zijn veel voorbeelden over gezonde voeding, healing environment, bleu zone, en waardering en beleving omgeving. Deze kennis is voor de zorg niet, of in ieder geval onvoldoende ontsloten .

AANDACHTSPUNTEN VOOR DE GREEN DEAL

Veel bestuurders weten nu nog niet van de noodzaak en waar te beginnen. Zij hebben hier hulp bij nodig.

De green deal vraagt aandacht voor de lange termijn. Hiervoor is bij het bestuur een visie nodig. Op basis van een visie volgt de strategie en uitvoer. Door ontbreken van de visie voor thema duurzaamheid wordt nu nog te vaak suboptimale keuze gemaakt.

Vastgoedmedewerkers en facilitaire medewerkers hebben naar eigen zeggen onvoldoende tijd om erin te duiken. Tevens komen er steeds meer belangrijke onderwerpen zoals bijv. het thema veiligheid die ook aandacht vragen. In de zorginstelling mag niets fout gaan en voor alles komt een steeds verder groeiend systeem.

In de zorgsector zijn nuttige kennis en instrumenten beschikbaar, welke beter ontsloten kunnen worden. Daarnaast zijn er voor de gemelde thema's ook veel vragen zonder antwoorden. De komende jaren vraagt dit het uitwerken van extra kennis en instrumenten.

Voor de energietransitie heeft de overheid haast om de gestelde afspraken van Parijs te halen. Nieuwe wetgeving is daarvoor al in voorbereiding. Voor een kosteneffectieve en werkbare aanpak voor de zorg is een zorg-specifieke aanpak wenselijk met betrokkenheid en regie van VWS namens het rijk.

De instellingen, welke niet zelf het geld beschikbaar hebben voor extra investeringen, dienen toegang te krijgen tot leningen of garanties. Bij huur van gebouwen zal ook de verhuurder betrokken moeten worden voor de maatregelen. Deze geeft vaak geen gehoor.

4 AGENDA GREEN DEAL ZORG 2019 - 2021

Brancheorganisaties in de zorg NFU, NVZ, ActiZ, GGZ Nederland, VGN, MPZ zijn de spil voor overdracht van kennis. Aangevuld met de vakverenigingen, bijpassende platforms en kennisinstellingen voor de zorg. Routekaarten met stap voor stap maatregelen komen tzt beschikbaar.

VWS neemt regie voor afstemming met overige ministeries. VWS verkent ook oplossingen voor het verlagen van drempels voor de bekostiging van duurzaamheid.

VWS zal de sector faciliteren om kennis te ontsluiten en handvatten te ontwikkelen voor een goede leefomgeving cliënten en medewerkers.

ActiZ, VGN, GGZ Nederland zullen de bestuurders in de sector aanmoedigen en ondersteunen een visie te ontwikkelen voor duurzaamheid, passend bij de Rijksambities.

Zorgaanbieders gaan aan de slag met:

- Uitvoeren van wetgeving energiebesparing.
- Opbouwen kennis voor 60% CO2 reductie in 2030, komende jaren een plan opstellen voor inzicht en ontwikkelen van eigen visie en strategie.
- Bij renovaties en nieuwbouw energieneutraal nastreven.

- Afvalscheiding en afvalpreventie.
- Duurzaam inkopen.

Gemeenten worden door het rijk verzocht akkoord te gaan met eigen plannen van zorginstellingen voor CO2 reductie, en op organisatieniveau zorgaanbieder te handhaven. Door de totaalprestatie van de organisatie als maat te nemen kunnen de zorgaanbieders gerichter en efficiënter aan de slag. In overleg wordt de totaalprestatie nader gedefinieerd, bijv. de CO2-footprint per euro omzet. De reis van de energietransitie naar 2030 komt voor iedereen neer op 10 jaar lang 5% CO2 reductie per jaar.

5 V R A G E N V O O R D E K E N N I S T A F E L

- Wat wordt de ambitie waar we ja tegen zeggen.
- Op welk detail- en aggregatieniveau afspraken maken.
- Hoe krijgen alle bestuurders hun eigen visie voor duurzaamheid.
- Wat heeft de sector voor de uitvoering van de voorgestelde maatregelen nodig.
 - o Energietransitie,
 - o Circulair,
 - o Medicijnresten uit afvalwater,
 - o Gezonde leefomgeving.
- Rol voor brancheorganisatie.
- Wie betrekken bij de green deal; denk bijvoorbeeld aan rol verzekeraars, banken, gemeenten.
- Wat heeft de zorg nodig van het rijk.

BIJLAGEN (NOG UIT TE WERKEN)

Nut en noodzaak vanuit internationaal perspectief

Kosten en baten energiemaatregelen

- Hiervan zijn globale overzichten ECN, nader uitwerken

Verwachte komende innovaties 2020-2030

- Prijsdaling PV zonnepanelen,
- PV panelen voor op de muur,
- Prijsdaling warmtepompen,
- Prijsdaling WTW muurventilatie systemen,
- Prijsdaling elektrische auto's, personenbusjes,
- PV-ramen
- Thermo akoestische warmtepomp
- Warmteopslagsystemen,
- Regionaal duurzame warmtenetten met diep-geothermie.

Netwerk van stakeholders

Beschikbare kennis omtrent positieve gezondheid en leefomgeving

Goede gezonde lekkere eiwitrijke voeding heeft potentie om gewichtsverlies bij ouderen te vertragen.

Goed omgeving en juist licht bevordert dagritme en rust, potentieel voor minder slaapmedicatie.

Natuur in de omgeving (binnen en buiten) voor welbevinden.

Deze kennis kan beter in kaart gebracht en ontsloten worden.

VOORBEELDEN

Handvol mooie cases nuttig voor iedereen

- energie neutrale nieuwbouw verpleeginstelling
 - o Driegasthuizengroep te Arnhem
 - o Zorgbalans, nieuwbouw Vogelenzang
- materialenpaspoort
- inkoop duurzame energie
- inkoop LED
- elektrisch vervoer
- afvalanalyse 's Heerenloo en potentieel voor minder restafval
- aanpak medicijnen in afvalwater

BEVINDINGEN VANUIT DE CARE

1. Technieken

Sterke isolatie, 3 dubbel glas

PV Panelen

Luchtwater warmtepompen of water-water warmtepomp, i.c.m. gasgestookte ketel

CO2 gestuurde ventilatie/ ventileren met nachtluisen/

Warmte-koude opslag

Warmteterugwinning ventilatiesysteem

Vloerverwarming

Kleine boilers tapwater, elektrische doorstromer voor warm tapwater

LED verlichting

Opvallend: enkele nieuwe initiatieven kiezen er bewust voor om geen warmte/koudeopslag (WKO) toe te passen omdat de warmtebalans in de zorg ontbreekt (meer warmte dan koude nodig op jaarbasis) en er dus altijd andere technieken naast geplaatst moeten worden.

2. Business case

Business case komt rond door:

- Subsidie voor zonnepanelen is beslist noodzakelijk;
- Investeren met een groot aandeel eigen vermogen (soms 40/50%) waarbij een lage rendementseis wordt toegerekend aan het eigen vermogen;
- Goedkoop lenen: door hoge aandeel eigen vermogen en vaak nog met borging van het WFZ/gemeente voor het deel vreemd vermogen lage rentelast;
- De bouwmarkt trekt nu snel aan. Kosten lopen op.

Kortom: duurzaamheid is op projectniveau rond te krijgen bij een gunstige financiële positie van de organisatie (met lage rendementseis), door momentum (slappe markt en lage rente) en subsidies.

Meerkosten stichtingskosten appartement circa € 10.000 op een bedrag van €185.000. De meerkosten zijn acceptabel als er geld beschikbaar is en worden dan in 8-10 jaar terugverdiend.

3. Energiegebruik nieuwbouw

- Laag gasgebruik mogelijk maar niet nul (veelal onder de 3 t.o.v. 18 m3 gas per m2 BVO in de oudbouw);
- Elektriciteit vaak veel hoger dan in oudbouw (soms bijna het dubbele).

Verklaringen (hoger elektriciteitsverbruik):

- Warmtepompen
- Meer verlichting (ouderen hebben slecht zicht, meer verlichting wenselijk);
- Eigen appartementen met meer eigen spullen (grotere TV);
- Meer technologie: domotica;
- Meer installaties.

KEURMERK DUURZAME BEDRIJFSVOERING

Instellingen met Milieuthermometer Zorg keurmerk

	start
• Amsta	Green Deal Zorg Amsterdam
• Cordaan	Green Deal Zorg Amsterdam
• HVO-Querido	Green Deal Zorg Amsterdam
• Stichting Alrijne Zorggroep	
• Surplus	Green Deal Zorg Breda
• Stichting Van der Hoeven Kliniek	Green Deal Zorg Utrecht

Instellingen (ggz en care) in 2018 werkend aan Milieuthermometer keurmerk

• Amarant Groep	Green Deal Hart van Brabant
• Stichting 's Heeren Loo Zorggroep	Green Deal Zorg Apeldoorn
• Stichting 's Heeren Loo Zorggroep	Green Deal Zorg West Holland
• Amstelring	Green Deal Zorg Amsterdam
• Archipel Zorggroep	Green Deal Zorg Eindhoven
• Argos Zorggroep	
• Atlant Zorggroep	Green Deal Zorg Apeldoorn
• Breedonk	Green Deal Zorg Breda
• Curium LUMC	Green Deal Zorg West Holland
• De Goede Zorg	Green Deal Zorg Apeldoorn
• De Rijnhoven	Green Deal Zorg Utrecht
• De Zorgcirkel	Green Deal IJmond
• De Zorgmensen	Green Deal Zorg Apeldoorn
• Hartekamp Groep	Green Deal Zorg IJmond
• Het Laar	Green Deal Hart van Brabant

• Kompaan en De Bocht	Green Deal Hart van Brabant
• Leystroom	Green Deal Zorg Breda
• Maasduinen	Green Deal Hart van Brabant
• Pluryn	Green Deal Zorg Apeldoorn
• Pro Senectute	Green Deal Zorg IJmond
• Raffy	Green Deal Zorg Breda
• Riwis Zorg & Welzijn	Green Deal Zorg Apeldoorn
• Ruitersbos	Green Deal Zorg Breda
• Schakelring	Green Deal Hart van Brabant
• Stichting Bartholomeus Gasthuis	Green Deal Zorg Utrecht
• Stichting Careyn	Green Deal Zorg Utrecht
• Stichting Elisabeth	Green Deal Zorg Breda
• Stichting Heliomare	Green Deal Zorg IJmond
• Stichting Libertas Leiden	Green Deal Zorg West Holland
• Stichting Maria Oord	Green Deal Hart van Brabant
• Stichting De Rijnhoven	Green Deal Zorg Utrecht
• Stichting Pleyade	
• Stichting Prisma	Green Deal Hart van Brabant
• Stichting SHDH	Green Deal Zorg IJmond
• Stichting Sein	Green Deal Zorg IJmond
• Stichting Vecht en IJssel	Green Deal Zorg Utrecht
• Stichting Thebe West Brabant	Green Deal Zorg Breda
• Stichting Thebe Midden Brabant	Green Deal Hart van Brabant
• Talma Borgh	Green Deal Zorg Apeldoorn
• Vitalis Woonzorggroep	Green Deal Zorg Eindhoven
• Viva! Zorggroep	Green Deal Zorg IJmond
• WIJdezorg	Green Deal Zorg West Holland
• Zuiderhout	Green Deal Zorg Breda
• Zorgcentrum Sint Franciscus	Green Deal Hart van Brabant
• Zorggroep Apeldoorn en omstreken	Green Deal Zorg Apeldoorn
• Stichting Altrecht	Green Deal Zorg Utrecht
• De Hoop ggz	
• GGZ Breburg	Green Deal Hart van Brabant
• GGZ-Delfland	
• GGZ-Eindhoven	Green Deal Zorg Eindhoven

SAMENVATTING PROCESSTAPPEN

Wat = Technisch maatregelen	Hoe = Organisatorische maatregelen	Randvoorwaarde = Financiële maatregelen
Gezonde leefomgeving, een juiste omgeving voor gezondheid en welzijn - met groen - gezond eiwitrijk eten en bewegen - juist verlichting - veilig - schoon en fris - enz. Resultaat: sneller herstellen, meer welzijn Klimaatneutrale huisvesting - Energiebeheer - Wettelijke energiemaatregelen - Daarna: warmtepompen, LTV, PV panelen, elektrisch rijden - Aansluiting op warmtenet - Inkoop duurzame energie Nieuwbouw - Energieneutraal bouwen - Fossielvrij bouwen - Duurzame energie Circulaire bedrijfsvoering - Afval beter scheiden - Circulair inkopen - Receptenboek Medicijnen uit afvalwater - Interne voorlichting - Verstrekken op maat - Inzamelen resten	Dialoog met bestuurders VWS, zorgaanbieders, toezichthouders, zorgkoepels en verzekeraars voor meer visie In alle organisaties mensen zoeken die gaan meedenken voor de agenda's voor visie, werkplannen en invullen randvoorwaarden Samenwerken VWS, zorgkantoren, verzekeraars, gemeenten, banken. Eisen stellen bij inkoop en alle contracten.. Zorgaanbieders aan de slag - Doelen stellen aan de hand van de routekaarten - Menscapaciteit en kennis in huis halen - Plannen maken en uitvoeren MPZ, GD Zorg partners, - Uitwerken recepten, casus - Ophalen ervaringen bij zorgaanbieders - Delen kennis met sector VWS - Regelen financiële prikkels - Faciliteren kennis en processen - Monitoren - Regie	De duurzame keuze moet voor bestuurders financieel aantrekkelijk zijn, of een verplichting. Daarvoor is bijvoorbeeld nodig - Subsidies - Fonds - Voorschriften - Inkoopcontracten met criteria - Rol banken - Rol verzekeraars /zorgkantoren - Rol gemeenten